
Češi a Slováci 1918-1938

EVA BROKLOVÁ*

Centrum německých a rakouských dějin,
Fakulta sociálních věd UK, Praha

Czechs and Slovaks, 1918-1938

Abstract: This article analyzes the relations between Czechs and Slovaks as a problem of the position of Slovakia in the Czechoslovak Republic, that is, as a solution to the decentralization of the administration and autonomy, which are underscored by the issues of the Pittsburgh Agreement, Prague centralism and "Czechoslovakism". A revision of the place of Slovakia in the Czechoslovak Republic was accepted in regard to the requirements of Slovakia (the absence of its own intelligentsia and the presence of the Magyar element in the civil service) and the conditions in the democratic state. When the Slovak intelligentsia finally came of age and wished to participate in public administration, the existential conditions of the Czechoslovak state had changed (Hitler's rise to power, the birth of the Henlein movement in the Czechoslovak Republic). The situation got worse socially as a result of the world-wide depression. Without the Munich Agreement and Germany's share in the birth of the Slovak State the conditions for the break-up of the Czechoslovak Republic would not have been present. The population formed a consensus in favour of the state, as is clear from the electoral returns, especially the success of Slovenská jednota za Česko-slovenskú republiku a demokraciu [Slovak unity for the Czech-Slovak Republic and democracy] in the local elections of May 1938.

Sociologický časopis, 1993, Vol. 29 (No. 1: 25-42)

"Ak Česi s nami úprimne zmýšľajú, nech nám pomáhajú vybudovať si svoj vlastný slovenský štát, so slovenskou ústavou, slovenským parlamentom a slovenskou vládou, ktorý štát bude rovnoprávnou, rovnocennou a samosvojskou časťou Česko-slovenskej republiky."

Problematika česko-slovenských vztahů byla a dosud je převážně pojednávána z hlediska politického a ideologického, méně z hlediska vědeckého. Bylo to do značné míry dáno tím, že otázka sama tvořila prvořadé politikum proměnlivé jak v čase, tak pokud jde o ty, kteří ji formulovali. Pro uplatnění vědeckých aspektů chyběla nejen znalost historického materiálu a poznatky týkající se fungování demokratické státní společnosti a mezinárodních souvislostí vzniku a budování

*) Veškerou korespondenci posílejte na adresu: PhDr. Eva Broklová, CSc., Daškova 8, 143 00 Praha 4.

společného státu Čechů a Slováků¹, ale i potřeba tímto způsobem problém prezentovat.

Za nosné problémy česko-slovenských vztahů v oblasti politického systému pokládáme decentralizaci správy a autonomii, napětí mezi nimi a způsob jejich řešení. Tematicky sem náleží problematika Pittsburské dohody, pražského centralismu a čechoslovakismus. Těmito okruhy prostupuje v obecné poloze otázka slovenské politické reprezentace a její legitimacy jako nositelky obecné vůle projevené ve volbách, a tudíž naléhavost řešení otázky postavení Slovenska. Problém můžeme také klást jako otázku souhlasu společnosti nebo její větší části se státem a systémem.

Decentralizace správy a samospráva

Otázka decentralizace správy a samosprávy se jeví při pohledu na dvacetiletí první československé republiky jako nejzávažnější hned po problému politického stranictví nejen z hlediska vztahu česko-slovenského, ale i z hlediska struktury demokratické společnosti a jejího fungování [Táborský 1945: 23]. Vazba autonomie a decentralizace na postavení národů a národních menšin v ČSR činila tuto obecnou demokratickou otázku jen naléhavější. Problém samosprávy "ležel jako stín na našem státním životě..., až se konečně v posledních letech předmnichovských stal přímým nebezpečím" pro republiku. "...nešlo ani tak o to, aby se občané mohli spravovat sami." Heslo autonomie se stalo pro mnohé zbraní mocenskopolitického klání. Doznal to Henlein a potvrdili to i politikové na Slovensku, kteří když se odtrhli, zrušili i omezenou samosprávu, již poskytovala předmnichovská republika, a nastoupili nejen cestu bratislavského centralismu, ale dokonce režimu totalitního [Táborský 1945: 21-22; Kamenec 1991: 13-23]. Skutečným cílem těchto politiků, do něhož se promítla jak snaha získat vlastní moc, tak cizí zájmy tedy nebyla demokracie, a tudíž širší samospráva, ale likvidace československého státu. Při posuzování protikladu tzv. centralistů a autonomistů se opomíjí relativnost významu obou pojmů v daném kontextu: tzv. centralisté byli stoupenci demokratičtějšího župního zřízení, zatímco autonomisté byli stoupenci zemské centralizace.

Pražský centralismus

Po první světové válce vyšla mírová konference vstříc reprezentantům nového státního útvaru a postavila se na "stanovisko jednotnosti našeho státu. Jedinou výjimku připustila stran Podkarpatské Rusi" [Hoetzel 1920: 3]. To umožnilo politikům a tvůrcům ústavy trvat na požadavku jednotnosti a nedílnosti státu, protože problém integrace měl pro ně vzhledem ke složité struktuře národnostní imperativní podobu (ať už byla dána objektivně nebo tak byla pociťována). V této otázce totiž nešlo jen o postavení Slovenska, ale také o počáteční úsilí sudetoněmeckých provincií o odtržení a odstředivé tendence jinonárodních menšin

¹) Kus poctivé práce v posledních dvou či třech letech zde odvedli pracovníci Historického ústavu SAV. Objektivní, neideologické zpracování české účasti na rozvoji slovenského národa a opačně podílu Slováků na vývoji českém spolu se zhodnocením výsledků existence společného státu však historiky teprve čeká.

ve Slezsku. Masaryk stanovil pro vznik a existenci samostatného státu respektování demokratického principu dovnitř i navenek. Proto se měl švýcarskému vzoru režim nového státu blížit pouze krajní liberálností, nikoli strukturou.² V oblasti mezinárodní v krátké době problematizovaly mírový stav snahy o revizi statu quo.

Míru centralizace můžeme posoudit podle rozsahu samosprávy. Úspěšné demokracii totiž teoreticky neodpovídá jako správní forma instituce úředníka závislého na centrální vládě, nýbrž místní samospráva.

V oblasti správy bylo v roce 1918 možné postavit se na základnu samosprávných úřadů a jejich přestavbou vybudovat demokratickou správu nebo zrušit samosprávné úřady a vytvořit z byrokratických úřadů bývalého Rakouska nový správní systém. Byla zvolena druhá varianta. Zákony z let 1919 a 1921 začaly měnit obsah pojmu obecní samosprávy. Rozdíl mezi státní správou a samosprávou není ostatně teoreticky pokládán za absolutní. Spočívá v odlišné organizaci a původu členů orgánu. O rozhraničovací linii rozhoduje vývoj demokracie, historické tradice a důvody správní účelnosti. Decentralizace výkonu veřejné správy může být výhodná zejména pro vzdálená území a respektování místních zvláštností a zájmů. Taková decentralizace může být prvním krokem k samostatné veřejné správě územního obvodu. Správní úřad rozhoduje o některých otázkách v nejvyšší instanci. O centralizovanou vládu se obvykle jedná tam, kde moc, která řídí obecné zájmy, je koncentrována v jednom místě nebo u těchže osob. Řízení lokálních zájmů, soustředěné v jednom místě, se považuje za centralizovanou správu.

Tzv. župní zákon z 29. února 1920 omezoval zemskou autonomii odnětím legislativní činnosti dosavadním zemským sněmům v českých zemích. Jeho přijetí bylo vedeno snahou ztížit vznik slovenského separatismu. Odpor proti zrušení autonomie zemí vyvolal nakonec v život kompromisní řešení: župy jednotlivých zemí tvořily dohromady zemské župní svazy (český, moravskoslezský a slovenský) s malou kompetencí. Slovenští poslanci pokládali župní svaz na Slovensku za jakousi náhradu za autonomii.³

Pokud jde o uskutečnění samosprávy s volenými úředníky, zaujal v diskusi v ústavním výboru Revolučního Národního shromáždění o župním zákonu stanovisko za slovenský klub poslanec I. Dérer. Shrnující zkušenosti z praxe v Uhrách: "Ty oblasti státní správy, kde byl princip jmenování, byly o mnoho lepší..., kdežto právě ve[řejná] správa, kde byla provedena zásada volitelnosti úředníků, vedla k anarchii... Myslím, že demokratičnost máme více uplatnit v jurisdikční správě a pak ve správě v užším slova smyslu..."⁴ Tímto názorem posílil Dérer postoj ministra vnitra A. Švehly, který byl v této otázce napadán sociálními demokraty. Jiné řešení by také narazilo na naprostý nedostatek slovenských úředníků, neboť dvě třetiny správních funkcí tehdy zastávali Maďaři.

² Archív federálního ministerstva zahraničních věcí (dále AFMZV), Pařížský archív (dále PA), č. 340.

³ Z dopisu americkým Slovákům, materiál č. 45. [Falt'an 1968: 25-26].

⁴ Archív federálního shromáždění ČSFR (dále AFS), f. RNS, karton 32, těsnopisecký zápis 122. b. schůze ústavního výboru, s. 22.

Po zavedení župního zřízení v život na Slovensku roku 1923 vznikl správní dualismus, který byl odstraněn až správní reformou z roku 1927. Zákon zrušil župy a vytvořil čtyři zemské obvody. Zemské úřady s pravomocí zemských politických správ a zemských výborů nahradily dosavadní zemské politické správy a zemské výbory. Možnost sjednocení státní správy a autonomie se zdůvodňovala jako důsledek demokratického zřízení republiky: "...dnes, kdy máme poměrné zastoupení, ...parlamentní vládu, každou chvíli možno vládu svrhnouti neschválením odpovědi na jakoukoliv interpelaci, kdy státní správa nemůže být správou nad parlamentem, ...nelze více autonomii považovati za obranu státu, nýbrž jen za integrující část demokratické veřejné správy, která má býti rovnocennou účastí autonomních elementů přivedena na výši opravdového demokratismu..."⁵ Místo pro samosprávné úředníky bylo vymezeno v okresních a zemských zastupitelstvech. Dvě třetiny osazenstva byly voleny, třetina byla jmenována ministrem vnitra.

O tomto problému v podobě dualismu parlamentarismu a odbornictví, parlamentu a byrokracie se zmiňoval ve svém jubilejním projevu k desátému výročí republiky T. G. Masaryk. Dualismus parlamentu a byrokracie chtěl zharmonizovat. Vzhledem k národní a kulturní různorodosti obyvatelstva setrval na požadavku samosprávy a teritoriální autonomie, ale zdůrazňoval, že "...stát, a zejména stát moderní, nemůže se vzdát organizačního centralismu - harmonie, centralizace a autonomizace je úkolem moderního demokratického státu. Demokratická centralizace není absolutismem, demokratická autonomizace není atomizací..." Potřebu "promyšlené centralizace" pokládal za naléhavější s tím, jak se "...společnost rozstupuje na stavy, třídy a rozmanité korporace..." V tom, jak "nový stát... přibírá správní funkce ve vývoji hospodářském a sociálním" spatřoval zdroj centralizace [Národní 1928: xix].

"Starý rakouský zlořád, že totiž všecko se centralizuje..."⁶ na straně české a "kalvínský režim pešťský", proti němuž Slovinci bojovali "za práva tej našej slovenčiny" [Československá 1931: 483], svědčí jednak o převládající tendenci ve vládách novodobých států, jednak o tom, že Češi i Slovinci se setkali s centralismem dříve než ve společném státě. Jeho "pražský centralismus" jako nadměrné soustředění moci v jednom místě bývá chápán jako výsledek nějaké zvláště, zlého úmyslu. Stranou je ponechávána centralizace jako nutná procesní forma každého státu a specifické důvody československé rovněž. O motivech zavedení decentralizované veřejné správy jsme se již zmínili.

V oblasti tvorby moci byl zdrojem centralismu v ČSR, protikladně k očekávaným účinkům, princip poměrné volby a s ním související systém více stran. Od poměrného zastoupení si teorie slibovala, že parlament bude ve zmenšeném měřítku odrážet všechny významnější proudy ve společnosti. V ČSR

⁵) AFS, Tisk č. 831/1927, důvodová zpráva k zákonu, cit. podle [Klapka 1928: 9].

⁶) AFS, f. RNS, karton 28, č. 1157, těsnopisecký zápis 33. schůze ústavního výboru 2. 4. 1919, s. 1.

mělo užití poměrného principu zajistit zastoupení národních menšin.⁷ Současné však bylo nutné omezovat některými ustanoveními volebního zákonodárství působení tohoto principu, jež vedlo ke tříštění politických stran a znehodnocování voličských hlasů. V neprospěch malých stran působila také Harova metoda pro výpočet volebního čísla. Výsledkem těchto opatření bylo, že malé strany, mezi nimi také některé strany národnostních menšin, jen obtížně dosahovaly zastoupení v parlamentě. Poměrná volba tak - paradoxně proti vůli zákonodárců - do určité míry ztěžovala zastoupení menšin. Musely se k tomu sdružovat se stranami často velice programově odlišnými.

Centralizační účinek zjišťujeme také u přísně vázaných kandidátních listin, jež byly použity pro volební soustavu ČSR. Vzniká v důsledku toho, že kandidováním souboru představitelů politických stran se do jisté míry prosazuje tendence nahradit demokratické dosazování na základě principu volby dosazováním na základě principu elity. Také oligarchické rysy politických stran se dostávají do rozporu s rolí stran v demokratické společnosti: z činitele usnadňujícího volby se postupně změnily v organizace usilující o moc. Proto také byly jejich programy vztaženy k "vyšším" cílům a neodrážely potřeby svých voličů. Tato tendence se dokonce prosazovala i do programů obecních voleb, v nichž se např. vedl boj proti "maďarizujícímu klerikalismu", volilo se "československy a státotvorně" ap.

Dominantní postavení politických stran současně nutilo stát ke sjednocování byrokratizací, tj. k omezení vlivu politických stran na správu, což bylo také jedním ze zdrojů centralizace. Mezi příznivé důsledky tohoto procesu patří účinky nezpolitizovaných státních orgánů na stabilitu a kontinuitu režimu v demokratickém státě.

Výrazným faktorem s centralizačními účinky bylo postulování mocenské autority státu v oblasti hospodářské a sociální. Tlak na parlament a vládu vykonávaly nejen masy těch, kteří dopláceli na ekonomický liberalismus, ale i mocenské a hospodářské skupiny ve snaze prosadit a uplatnit své zájmy nedostatečně reprezentované v parlamentu, kde zastoupení neodpovídalo ekonomické váze skupin kapitálu. To vyvolávalo požadavek, aby stát převzal řízení a odstranil všechny neduhy, jak se o tom zmiňoval v uvedeném jubilejním projevu prezident Masaryk. Z péče o sociálně chudé se stala přední povinnost státu. Doklady jak požadavků, tak jejich plnění nacházíme v ČSR ve všech krizových obdobích mezi první a druhou světovou válkou. Také lidová strana, jak plyne z jejího prvního programu, přesouvala většinu problémů a jejich řešení na stát [Bartlová 1991: 55]. Tyto požadavky se příliš nesrovnávaly s požadavky autonomie. V celosvětovém měřítku zesílily tyto tlaky v souvislosti se světovou hospodářskou krizí, jež zároveň oživila autonomistické tendence.

Pouze srovnáním s decentralizací a samosprávou v jiných státech můžeme dospět k validnímu hodnocení míry centralismu v meziválečném Československu. Tento úkol historiky teprve čeká. V obecné poloze můžeme přesto učinit

⁷) Nikoli národnostních. Tvůrci ústavy pečlivě dbali toho, aby v menšinách nevzbuzovali terminologií pocity méněcennosti.

významný závěr: Československo bylo státem demokratickým a v něm je teze o jednotě zájmů státu a občana a z toho plynoucího omezení samosprávy ve jménu funkčnosti vždy přijatelnější, neboť demokratické režimy umožňují ve volbách zjištění obecné vůle voličů. Kromě toho decentralizace v oblasti veřejné správy byla dosti značná a nezanedbatelný byl i dvoutřetinový podíl volených členů.

Pittsburská dohoda

Za součást centralizačních snah se pokládá nesplnění požadavku slovenské autonomie, obsažené v Pittsburské dohodě.

Po více než sedmi desetiletích trvání Československé republiky je stále živá problematika této dohody jako něčeho, co zůstalo ze strany české vůči slovenské nesplněno. Naposled se dovolávali textu dohody slovenští poslanci při tzv. sporu o pomlčku na jaře 1990.⁸ Vzhledem k setrvačnosti závěrů o její platnosti a různých předsudcích, udržujících se i mezi zahraničními historiky, pokládáme za potřebné osvětlit její smysl a místo.

V běžném pojetí byla Pittsburská dohoda uzavřena před vznikem ČSR, 30. května 1918 v Pittsburghu, mezi představiteli českých a slovenských organizací ve Spojených státech, Slovenské ligu, Českého národního sdružení a Svazu českých katolíků za přítomnosti předsedy Česko-slovenské národní rady, prof. Masaryka. Dohoda schvalovala politický program usilující o spojení Čechů a Slováků v samostatném státě. Podle dohody "Slovensko bude mať svoju administratívu, svoj snem a svoje súdy. ...Slovenčina bude úradným jazykom v škole, v úrade a vo verejnom živote vobec... Podrobné ustanovenia o zariadení česko-slovenského štátu ponechávajú sa oslobodeným Čechom a Slovákom a ich právoplatným predstaviteľom." Podepsáni Albert Mamatey, T. G. Masaryk a další [Idea 1936].

Zdrojem nedorozumění bylo ustanovení uvedené naposled, jež stoupenci realizace Pittsburské dohody podle potřeby zamlčovali. Nebralo se vůbec v úvahu, že ti, kteří dohodu uzavřeli, nebyli "právoplatnými představiteli" ani českého, ani slovenského národa. Slovenští historikové pokládají za nepravděpodobné, že by účastníci jednání v Turč. sv. Martině nevěděli o Pittsburské dohodě.⁹

⁸) V textu dohody byla hledána opora pro psaní názvu státu Česko-Slovensko, případně Česko-slovenská republika. Pro žádný z těchto názvů neposkytuje dohoda zdůvodnění. Text sám je dokladem rozkolísanosti pravopisu (psaní velkých písmen a zcela nelogické užívání uvozovek, které v citacích zachováváme). Podle pravopisné normy českého jazyka se se spojovníkem píší složená přídavná jména, jestliže jejich složky mají poměrnou samostatnost. Spojovací čárka se nepíše ve složeninách, kde obě složky vytvářejí těsnou významovou jednotu. Po vzniku státu byl podle uvedeného pravidla splněn předpoklad psát československý dohromady (podobně jako angloamerické armády za války). Slovenská pravopisná norma se od češtiny v tomto ohledu liší a nedorozumění byla svým způsobem zbytečná. Do jiné polohy se problém dostal na podzim 1938.

⁹) Sympóziu *Slovensko v politickém systéme ČSR 1918-1938*, 11.-13. 11. 1992, diskuse. Existuje ovšem i verze, že se slovenští politikové dověděli o Pittsburské dohodě až počátkem r. 1919 [Bartlová 1991: 63]. Tomu by odpovídala návštěva Hlinkova a Kmeťkova u T. G. Masaryka. Prezident zaujal postoj, že chtějí-li autonomii, mají ji mít. Hlinka tehdy na přímý dotaz Kramářův, jenž se přijetí rovněž zúčastnil, od požadavku autonomie ustoupil jako od

I. Dérer však uvádí, že nadpis "Česko-slovenská dohoda..." byl dodatečně připsán a neví se kým. Upozorňuje na to, že ve skutečnosti šlo o záznam porady o politickém programu. Masaryk také není uveden jako jedna ze stran, ale jen jako osoba přítomná. Usnášeli se představitelé spolků. To zcela jednoznačně potvrzuje text záznamu:

"Predstavitelia slovenských a českých organizací vo Spojených štátoch, Slovenskej ligy, Českého národného združenia a Svazu českých katolíkov

Porokovali za prítomnosti predsedu Československej národnej rady, prof. Masaryka, o československej otázke a o našich posavadných programových prejavoch a usniesli sa nasledovne:

Schvalujeme politický program, usilujúci o spojenie Čechov a Slovákov v samostatnom štáte z Českých zemí a Slovenska." (Zesílení textu E. B.)

Další text jsme již uvedli shora.

Bez ohledu na to, zda nadpis někdo připsal či ne, text tzv. Pittsburské dohody opravdu nemá charakter dohody ve smyslu smlouvy,¹⁰ ale jde o usnesení představitelů českých a slovenských organizací ve Spojených státech a schválení politického programu. Jako taková neměla pro Masaryka závazný charakter [Dérer 1938: 62].

Tím se ovšem podstatně mění hodnocení této "listiny", o níž se po desetiletí opíralo autonomistické hnutí. Celá záležitost je dokladem toho, jak setrvačné a stereotypní, nezkoumající, může být výkladové schéma. V případě Pittsburské dohody je to téměř neodpuštělné, uvážíme-li, kolik zlé vůle mezi Čechy a Slováky tato "dohoda" způsobila a dosud působí.

Za zmínku stojí, že kromě Pittsburské dohody došlo během války k jiným projevům aspirací zahraničních i domácích Slováků, jež však pro svůj jednoznačně československý charakter zůstávaly mimo zájem autonomistických politiků. Jde např. o Zápis o zásadách československé akce z 29. srpna 1916, jehož autorem byl M. R. Štefánik. Šlo o usnesení jednoho z kyjevských sjezdů, jehož se účastnili jak Slováci z domova, tak Slováci, kteří se stali legionáři a bojovali za svobodu Slovenska. Usnesením z kyjevských sjezdů rovněž připisovali význam američtí Slováci. Uvedený zápis spolupodepsal vyslanec americké Slovenské ligy v Rusku.¹¹ Podobně na stanovisku státní a národní jednoty československé stály důvěrné, tajné schůze ve Vídni v letech 1916, 1917 a 1918, jichž se zúčastnili domácí lidé, žalářovaní a pronásledovaní během války. Mezi účastníky nacházíme jména jako

předčasného vzhledem k tomu, že Slovensko nemá ještě dost inteligence. Chtěl však ubezpečení, že až národ zmohutní, že se dostane ke svým právům [Prezident 1923].

¹⁰) Ve smyslu usnesení, dojednání, dohody, nikoli smlouvy, píše o Pittsburské dohodě také T. G. Masaryk [1925: 262]. V předmluvě (s. 7) upozorňuje, že si nemohl vést úplný deník a že tedy podává "jen věci hlavní", ale pokud jde o dohodu, uvádí věci podstatné: zejména pasáž o tom, že podrobnosti slovenského politického programu rozhodnou legální zástupci slovenského lidu. Rovněž píše, že na dohodu se někteří dodatečně podepisovali nedovoleným způsobem. Dohodu hodnotí jako ústup od přehnaných představ o slovenské samostatnosti.

¹¹) V závěru tohoto zápisu se uvádí: "Česi a Slováci, sú si vedomí, že sú navzájom úzko spiatí ako životnými záujmami, tak i kultúrou a menovite krvnými sväzkami, prajú si vyvinovať sa v jednotný, politicky nedielný a slobodný národ..." [Dérer 1938: 59].

M. Hodža, K. Stodola, A. Štefánek, V. Šrobár, M. Dula, I. Dérer aj. Vlivem těchto schůzí byly uskutečněny nejdůležitější veřejné projevy Slováků během války jako rezoluce 1. května 1918 v Liptovském Mikuláši, již dali Slováci najevo, že chtějí žít v budoucnu na základě československé národní jednoty, a také Martinská deklarace [Dérer 1938: 60]. Uvedené projevy zůstávají stranou zájmu bohužel i historiků, ačkoliv jsou s tzv. Pittsburskou dohodou srovnatelné.

Martinská deklarace ze 30. října 1918 je interpretována jako výraz názoru, který tehdy na slovenské straně zvítězil, totiž že je třeba deklarovat československou jednotu. Proto se mluví o "slovenskej vetvi jednotného československého národa". Martinská deklarace je pokládána za akt státoprávní [Dějiny 1967: 449-450].¹² Na základě tohoto prohlášení bylo Slovensko začleněno do vznikajícího československého státu, který byl podle ústavy jednotný a nedílný.¹³

Nesplnění tzv. Pittsburské dohody bývá vytýkáno zejména T. G. Masarykovi. Masaryk však jako prezident neměl ústavní ani jinou možnost k tomu, aby ji prosadil, i kdyby to pokládal za potřebné. Na podzim 1919 nastolila v Revolučním Národním shromáždění problém poměrů na Slovensku a realizovatelnosti autonomie Hlinkova cesta do Paříže. Ministr s plnou mocí pro správu Slovenska, dr. V. Šrobár, vyslovil ohledně autonomie názor, že by v současné době znamenala "vydat Slovensko znova do moci Maďarov".¹⁴

Naposledy před přijetím ústavy byla možnost zahrnout do ní Pittsburskou dohodu projednávána na setkání prof. A. Mamateye, tehdejšího předsedy Slovenské ligy v USA, na zasedání slovenského klubu 6. února 1920. Dr. Juriga při této příležitosti vypracoval nový návrh autonomie, jehož stoupenci byli poslanci lidové strany. Přesto byl postoj slovenského klubu k návrhu autonomie odmítavý. V dopisu americkým Slovákům to zdůvodňují tím, že "Slovensko je bývalým maďarským režimem kulturně a hmotně tak oslabené, že by svoji autonomii bez české podpory ani vybudovat ani zachovat nemohlo. Autonomie by uvalila na slovenský národ ohromnou finanční zátěž. Slovensko ještě nemá dost inteligentních pracovníků, kteří by zaplnili úřady a školní katedry". Dále se uvádí, že náhradou za autonomii bude župní svaz na Slovensku, který má být jakýmsi autonomním zařízením, ovšem ne sněmem, "který by za nynějších poměrů byl rozhodně Slovensku na újmu". Závěry slovenského klubu obsahují naděje v bratrské city českého národa, jimiž budou zájmy Slovenska dostatečně obhájené.

Výhrady k tomuto stanovisku měli představitelé lidové strany, ale i ti dali Mamateyovi své osvědčení, v němž prohlašují, že žádají autonomii, ale neznamená to odtržení Slovenska od ČSR.¹⁵

¹² Vyskytuje se ovšem i interpretace, že účastníci se jen domnívali, že připravují podklad pro jednání mírové konference [Chaloupecký 1936].

¹³ I pokud šlo o autonomní území Podkarpatské Rusi.

¹⁴ AFS, Těsnopisecké zprávy RNS, 73. schůze, s. 2268. Mj. líčí katastrofální stav škol na Slovensku a uvádí, že pro obecné školy je k dispozici asi 300 učitelů, pro střední školy kolem 20 profesorů.

¹⁵ Citované pasáže jsou v originálu slovensky [Falt'an 1968: 25-26]; autor neuvádí prameny.

Při generální debatě k ústavní listině pronesl slovenský poslanec dr. Markovič projev nesený v duchu unitárního československého státu. Uvedl, že klub slovenských poslanců se jednohlasně usnesl, že přijímá ústavu. Samosprávu Slovenska viděl zajištěnu v zákonech, které tvoří komplex s ústavou, zejména v zákonech o župním zřízení.¹⁶ Pro ústavní listinu, jež neobsahovala ustanovení o slovenské autonomii, hlasovala ľudová strana spolu s koalicí.

Návrhy autonomistických ústavních změn, jež následovaly krátce po schválení ústavní listiny (1921 a 1922), můžeme hodnotit nejen jako doklad státnické nezralosti těch, kteří je podávali (neboť poměry na Slovensku se v tak krátké době nemohly změnit), ale i jako přímou snahu destabilizovat poměry a poškodit stát v očích mezinárodní veřejnosti. Uznání Československa, resp. jeho potvrzení mírovou konferencí, nebylo věcí tak samozřejmou, jak se může zpětně zdát. Dokladem toho jsou četné žádosti dr. E. Beneše z období říjen 1918 - polovina roku 1919,¹⁷ které byly oslyšeny. K. Kramář žádal 14. 3. 1919 z mírové konference v Paříži Masaryka,¹⁸ aby v zájmu budoucnosti nebyla pozice národa podlamována a oslabována vnitřními krizemi ve chvíli, kdy se jedná o rozhodnutí v otázce celistvosti území i budoucích našich hranic. Americký prezident Wilson pokládal za spravedlivé a rozumné, aby byly odstraněny prvky nepokoje a nebyl rušen světový mír. Pak teprve mohou velmoce garantovat rozdělení území. Pozdější pokus excísáře Karla zmocnit se znovu svatoštěpánské koruny také nepřispěl ke konsolidaci poměrů. Bez velké nadsázky lze říci, že stát bylo třeba vybojovat na mnoha frontách (prosincové události na konci roku 1920 nevyjímaje).

Současně však jsou nové a nové návrhy autonomií dokladem toho, že sami autonomisté nepokládali zmíněný pittsburský záznam za dohodu, a tedy za něco, co má být splněno jako závazné. Jen jej propagandisticky zneužívali. Tato tzv. dohoda se stala i součástí německé protičeskoslovenské propagandy před druhou světovou válkou. Dérerovo varování - přednáška "O tak zvané pittsburské dohode" - vyšla v Praze roku 1938 [Dérer 1938] a patrně zanikla ve vravě událostí.

Hodnotíme-li dohodu jako státoprávní program, byla dosti neurčitá, mnohem neurčitější než Deklarace nezávislosti, o níž Masaryk psal jen jako o pokusu charakterizovat budoucí ústavu [Masaryk 1925: 263]. Zejména nebyl blíže určen charakter sněmu. To do značné míry umožňuje tvrdit, že požadavky byly za předmnichovské republiky převážně splněny, neboť v čele zemských župních svazů byly zemské výbory a v roce 1927 byly zřízeny země jako správní jednotky právě také díky požadavku ľudové strany. Dvě třetiny zemských úředníků byly voleny. Pokud jde o soudy, bylo soudnictví za první republiky dostatečně nezávislou částí státní moci: soudce byl nezávislý na většině v parlamentě i na vládě. Problém byl spíše v obsazení příslušných míst v soudnictví a administrativě slovenskou

¹⁶) AFS, Těsnopisecké zprávy, 125. schůze RNS, s. 3718-3722.

¹⁷) AFMZV, PA. Anglická a americká vláda uznaly Československou národní radu před vznikem ČSR jako suveréna nad čs. spojeneckými armádami, tj. legiemi, na základě skutečnosti, že "Čechoslováci vedou válku". Tím ještě nebylo uznáno přesně vymezené státní území.

¹⁸) Tamtéž, č. 12270.

inteligencí ve 30. letech, neboť po vzniku státu, při absenci slovenských odborníků, zastávali tato místa převážně Češi. Postavení slovenštiny bylo dáno ústavou a ústavním jazykovým zákonem a odpovídalo požadavku v Pittsburské dohodě.

Čechoslovakismus

Nejběžnější pojetí čechoslovakismu sugeruje představu, že Masaryk (podle Hitlera Beneš) vymyslel tuto ideu, aby mohl založit československý stát. Politik, historik, ideolog v roli historika, či někdo další, - podle své přirozenosti, temperamentu a zaměření - přikládali této ideji obsah, více či méně přitěžující záměru zakladatelů státu, jak pokud jde o vznik státu sám, tak zejména pokud jde o osud Slováků v něm. Pro potřeby naší stati není účelné ani potřebné zabývat se systematicky osudem tohoto pojmu, který vymysleli slovenští luďáci [Budování 1990: 8] patrně až po Mnichovu. Samostatný vývoj prodělal i v interpretaci komunistické strany. Ujal se, a proto se s ním musíme vyrovnat. V souladu s idejemi, jež stály při zrodu československého státu, nazýváme tak koncepci pokládající Čechy a Slovaky za etnicky blízké, rozdělené historickým vývojem, z nichž soužitím v jednom státě vznikne jeden politický národ. Toto pojetí zahrnuje jak Kroftovo československé vlastenectví vedle vlastenectví českého a slovenského, tak Benešovy výzvy k aktivitě Slováků v celém státě [Krofta 1936: 636; Edvard 1937: 331-334]. V tomto pojetí zahrnoval čechoslovakismus také dobré vztahy k národním menšinám v ČSR.

Nazývat začátek československého státu lží, jak se toho dopustil jeho nepřítel A. Hitler v předvečer druhé světové války [Mackenzie 1947: 9], znamená nerespektovat genezi a historickou podmíněnost vzniku pojmu československého národa a československé řeči, na němž se podílela česká i slovenská kulturní i politická reprezentace. Tzv. čechoslovakismus měl za sebou v 19. století etapu česko-slovenské vzájemnosti a také etapu slovenských snah o "československou" jazykovou a literární jednotu ve složité a nevykrytalizované situaci slovenského národního hnutí.¹⁹ Situace slovenského národa v Uhrách podporovala rozvíjení ideologie československého národa. K revizi někdejšího rozkolu česko-slovenského došlo za první světové války, kdy slovenští politikové Štefánek, Hodža, Šrobár a Hušek hledali záchranu Slováků ve spojení s Čechy. Evropsští státníci uznali fakt československého národa a v tom smyslu řídili diplomatické akce (Clémenceau, Poincaré, Lansing, Wilson aj.).

Určením československého jazyka jako jazyka státního, oficiálního byla slovenština postavena na roveň češtině:²⁰

"Užívající jazyka státního oficiálního, úřady v onom území republiky, jež před 28. říjnem 1918 náleželo ku královstvím a zemím na říšské radě zastoupeným, nebo ku království Pruskému, úřadují zpravidla po česku, na Slovensku zpravidla po slovensku.

¹⁹ Jazyková jednotu tehdy ztroskotala na nechuti českých jazykovědců přistoupit na přijetí prvků do společného jazyka, jež byly archaické a jež nepokládali za organické. Za tuto cenu mohla být zachována jednotu jazyka.

²⁰ Podle saintgermainské mírové smlouvy mohla být jen jedna řeč označena jako "oficiální"; proto byl použit termín československý jazyk. (Viz [Broklová 1992, dok. č. 5, 6, 17].

Slovenské úřední vyřízení k podání českému nebo úřední vyřízení české k podání slovenskému pokládá se za vyřízení, jež se stalo v jazyku podání."²¹

K samotnému pojmu československého národa je třeba uvést, že touto koncepcí z formálního hlediska Češi nejsou nadřazováni Slovákům, ale Češi a Slováci jsou prohlašováni za větve jednoho národa. Stejně jednoznačná je interpretace československého jazyka jako jazyka českého a slovenského.

První desetiletí existence ČSR bylo důležitou etapou vývoje slovenského národa, končící počátkem třicátých let, kdy se již všeobecně na Slovensku pociťovalo, že by bylo možné vzít správu do svých rukou. Současně to však byla doba, kdy se dostavily důsledky hospodářské krize, za hranicemi čím dál naléhavěji povstávala hrozba německého fašismu a Němci v Sudetech, dříve spokojení s hospodářskou situací Československa, obdivně sledovali rozvoj německého hospodářství oživlého zbrojením. Hitler sliboval prosperitu a v oblastech osídlených převážně Němci se více než jinde projevovaly důsledky hospodářské krize díky převážně lehkému průmyslu s exportními obtížemi na tomto území. To už nebyla doba příznivá pro závažné změny v politickém systému.

V obecném povědomí a v převažující části historických prací i posledního období se houževnatě udržuje názor, že ideou, která stála u zrodu československého státu, byla idea čechoslovakismu. V této souvislosti bývá často citována Masarykova myšlenka, že státy se udržují těmi idejemi, kterými vznikly. Dovozuje se, že ČSR vděčí za své založení ideji čechoslovakismu, a protože padla idea jednotného československého národa, je pád tohoto státu nevyhnutelný.

Vznik státu sice doprovázela představa o sblížování Čechů a Slováků, ale obecnější a širší platnost však měla idea soužití národů a národních menšin na československém území v demokratické občanské společnosti, kterou pokládáme za zakladatelskou myšlenku Československé republiky.

Češi a Slováci ve společném státě

Podle M. S. Ďurici přijali slovenští političtí představitelé vznik česko-slovenského státu "...podľa príslovia 'Kto sa topí, aj britvy sa chytá'". Přesto byli přesvědčeni, "...že akékoľvek riešenie, ktoré odpúta Slovákov od Uhorska, bude znamenať záchranu slovenského národa" [Ďurica 1990: 20].

Protikladnost očekávání části slovenské reprezentace od samostatného československého státu snad nejlépe vystihuje dopis signatáře Clevelandské a Pittsburské dohody, J. Huška²² českému knězi O. Zlámalovi z 12. února 1919, který jsme uvedli jako motto v záhlaví tohoto článku [Ďurica 1990: 5]. Těžko si lze

²¹) Zákon ze dne 29. února č. 122 Sb. z. an. [Ústava 1920: 207-208].

²²) 1880-1947. Novinář, spolkový činitel mezi Slováky v USA. Z gymnázia v Ružomberku vyloučen pro panslavismus. 1903 odchází do USA. Bankovní úředník, redaktor Slováka v Americe. Založil i další časopis. Předseda Slovenské ligy v USA, orientovaný autonomisticky. 1938 navštívil Slovensko s delegací vedenou předsedou Slovenské ligy, která podporovala ľudácký separatismus. Do vstupu USA do války podporoval slovenský režim, po válce ľudáckou emigraci.

z hlediska státoprávního představit kontroverznější formulaci cíle. Zdá se však, že životnost této koncepce je vytrvalejší než existence československého státu.

Tolik Slováci, pokud bychom chtěli pokládat za směrodatné a reprezentativní Huškovo přání a Ďuricovo tvrzení. A co očekávali Češi? Jak to viděl znalec Slovenska a slovenského národa, dr. Karel Kálal? Píše: "Celý národ plesal nad vysvobozením Slovenska, Slovensko bylo heslem doby..." [Kálal 1930: 6] Kálal ovšem nesliboval "...úplnou shodu československou ani za desetiletí ani za půlstoletí" [Kálal 1930: 5]. Důvodem mu pro to byla ideová nejednotnost, nestejný stupeň kultury a hlavně nestejný stupeň demokratičnosti [Kálal 1930: 107]. A to vše za předpokladu vývoje obou národů ve společném státě.

Kontroverzní stanoviska, pokud jde o vztah k českým zemím, byla slovenskou stranou formulována až po vzniku státu. V jejich rámci se pohyboval, ale také až v meziválečném období, sám Andrej Hlinka. Bezvýhradné předválečné přátelství jej přivedlo k postoji zastánců československé jednoty na shromáždění v Turč. Sv. Martině, kde bylo deklarováno připojení k československému státu a Slovenská národní rada byla vyhlášena za zástupce "slovenskej vetvy jednotného československého národa". Počátkem roku 1919 byl přijat prezidentem Masarykem za přítomnosti K. Kramáře a žádal ubezpečení, že až slovenský národ zmohutní, dostane se ke svým právům. Na podzim 1919 se vydal s protičeskoslovensky orientovaným F. Jehličkou²³ na mírovou konferenci do Paříže a požadoval realizaci ustanovení Pittsburské dohody. Byl přesvědčen o potřebě soužití obou národů ve společném státě jako nejlepším řešení pro Čechy a Slováky; současně přitakával touze každého národa po samostatném státě. Byl autorem hesla "Dost' bolo Prahy!" Spojily se v něm, v jeho snažení, paradoxy slovenské politiky usilující o samostatnost a současně uznávající potřebnost a výhody společného státu. Zejména na počátku požadoval Hlinka autonomii jen pro církve, a to ještě jen katolickou, zatímco ostatní starosti přesouval na bedra státních orgánů, jak jsme již uvedli shora.²⁴

Po vzniku státu byly poměry na Slovensku složité a nekonsolidované. Zatímní Šrobárova vláda zahájila v první polovině listopadu roku 1918 kurs v zájmu upevnění státu. Zakrátko na to stanul V. Šrobár v čele ministerstva s plnou mocí pro Slovensko, jehož posláním nebyla autonomie, ale integrace Slovenska.

Podle M. S. Ďurici "...široké vrstvy slovenského národa ťažko sa identifikovali s 'českým štátom', ktorý čoskoro ústavným zákonom sankcionoval fikciu 'československého národa' a vyhlásil za úradný jazyk nejestvujúci 'jazyk československý'. Tu zažili Slováci prvé hlboké zklamanie" [Ďurica 1990: 21].

Těchto problémů jsme se již dotkli. V tomto konkrétním případě opomíjí Ďurica a jiní domácí zdroj "čechoslovakismu", na jehož počátku bylo státoprávní

²³⁾ Dérer v r. 1938 jej píše jako Jehlicsku.

²⁴⁾ Komplikování slovenské autonomie náboženskými věcmi má i jinou stránku. Proti poskytnutí autonomie Slovákům byl např. i msgr. Jan Šrámek, který se obával, že by tím utrpěla katolická Morava. Při omezené samosprávě, jež byla zemím poskytnuta, stály dvě katolické země - Slovensko a Morava - proti jedné neznabožské, Čechám.

prohlášení českých poslanců na říšském sněmu v květnu 1917. Do prohlášení byl včleněn i Šrobářův návrh na připojení Slovenska k českým zemím s cílem sloučit všechny větve československého národa. Slováků tenkrát nebyly ani celé dva milióny, vzdělání mohli do té doby získávat jen na maďarských školách. Široké vrstvy slovenského národa si byly tehdy velice málo vědomy své slovenskosti. K tomuto uvědomění došlo až během dvacátých let.

Ahistorický přístup, pravda a lež, případně záměrné zamlčování některých skutečností, mají v těchto a jiných výrocích a soudech velice pohyblivou hranici (sem patří i zevšeobecnování některých výstřelků ze strany Čechů působících na Slovensku).

Lid a jeho reprezentace

Velice významným aspektem posuzování poměru Čechů a Slováků v předmnichovské ČSR, který jsme do určité míry redukovali na podstatnou otázku samosprávy, je úspěch strany, která převážně reprezentovala autonomní snahy ve volbách, tj. Slovenské ľudové strany. Zjištění jejích volebních úspěchů odpovídá onomu ustanovení v Pittsburské dohodě, jež přesouvá "podrobné ustanovenia... o zariadení... štátu" na právoplatné zástupce Čechů a Slováků. Tj. snažíme se projasnit odpověď na otázku, kdo byli vítězové ve volbách na Slovensku, a tedy, kdo byli oni právoplatní zástupci.

Otázka reprezentativnosti jako oprávněnosti zastupovat slovenský národ, je kladena již při hodnocení historické role politiků, kteří se připojili k českému odboji, zahraničnímu i domácímu, a spojili osud Slováků s Čechy. Opodstatnění jejích činnosti podporuje do značné míry již sama absence jiných proudů před vznikem Československa, jež by usilovaly o změnu postavení a záchranu slovenského národa, který byl vystaven soustavnému tlaku ze strany Maďarů trvajícím celá desetiletí.²⁵

Čechoslovakisté, jak bývá nazývána skupina politiků, kteří spojili osud slovenského národa s českým v jednom státě a k nimž svého času, jak jsme ukázali, patřil i A. Hlinka, ovšem nebyli stoupenci nějakého centralismu. Velká část z nich naopak dávala přednost župnímu zřízení, jež znamená vůči zemské autonomii, zastávané autonomisty, značnou decentralizaci.²⁶ Reprezentativnost těchto tzv. centralistů bývá velice často zpochybňována a naznačuje se, že autonomisté měli mezi slovenskými politiky převahu. Při zkoumání jejich reprezentativnosti a z toho plynoucí oprávněnosti unitárního státu jsme odkázáni na výsledky parlamentních voleb a schválení ústavní listiny v parlamentu.

²⁵) Pouze jediný slovenský poslanec v uherském sněmu, F. Juriga, požadoval před koncem války sebeurčení Slovenska.

²⁶) [Déřer 1938: 55]. Autor upozorňuje na to, že značné rozdíly jsou i mezi tzv. autonomisty. Např. Slovenská národní strana požaduje jen určité rozšíření platného zemského zřízení; totéž se týká i části Hlinkovy strany. Maďarské autonomistické strany sledovaly autonomistickým zřízením Slovenska oslabení čs. státu. Naproti tomu slovenské autonomistické skupiny pod vedením Hlinkovým a národovci se domnívali, že by autonomií Slovenska byla posílena pozice čs. státu [Déřer 1938: 56].

Jednoznačné hodnocení výsledků voleb komplikuje nesrovnatelnost stranických programů v systému více stran, jenž předpokládá nejednotnost ideologií v tom, která je hlavní otázka jejich aktivity, již jsou ostatní podřízeny. Rozvrstvení občanů - voličů podle politických stran neodpovídá principu souřadnosti a vždy se jedná o průnik zájmů. Zejména pokud jde o voliče ľudové strany, může se jednat o voliče konfesní strany, i když se zdá, že tato skupina voličů byla spíše konstantní a ubývalo či přibývalo těch, kteří byli či nebyli stoupenci autonomie. Zjednodušení se ostatně dopouštíme i v otázce autonomie, jejíž obsah se rovněž měnil.

Za první projev souhlasu slovenských politiků s unitárním státem pokládáme

I. Schválení ústavy

Při schvalování ústavní listiny hlasovali všichni slovenští poslanci, tj. i poslanci ľudové strany, s vládní koalicí. Stejně tak přijali ústavní jazykový zákon a tzv. župní zákon, který se týkal uspořádání veřejné správy a samosprávy.

II. Parlamentní volby 1920²⁷

V prvních československých parlamentních volbách kandidovala ľudová strana na Slovensku jako součást Československé strany lidové. Obdržela na Slovensku **190 506** hlasů, ale ne jako strana autonomistická. Maďarská strana rolnická dostala 40 302 a maďarsko-německá křesťansko-sociální strana 100 658 hlasů.

Československé strany obdržely: Československá sociálně demokratická strana dělnická **497 981** hlasů, Československá národně sociální strana **5 697** hlasů. Slovenská národní a rolnická (agrární) strana (Hodža-Šrobár) **181 289** hlasů. Sdružené strany židovské 36 251 hlasů.

Volby tedy skončily vítězstvím československých stran.

III. Parlamentní volby 1925

Počet hlasů pro Slovenskou ľudovou stranu kandidující samostatně stoupl v těchto volbách na **489 111** hlasů. Německé a maďarské autonomistické strany dostaly celkem 207 972 hlasů.

Slovenská národní strana obdržela **35 435** hlasů. Pro agrárníky hlasovalo na Slovensku **248 034** voličů, pro Čs. stranu lidovou **18 036**, pro Čs. sociální demokracii **60 635**, pro živnostensko-obchodnickou stranu **11 576**, pro strany kandidující společně s národní demokracií **24 954**, Národní stranu práce **13 608**.

Židovské strany obdržely 38 442 hlasů. Pro KSČ hlasovalo 198 111 voličů.

²⁷⁾ Uvádíme vždy výsledky voleb do poslanecké sněmovny, menší strany ponecháváme stranou. Pro úplnost uvádíme hlasy získané ve volbách významnějšími neslovenskými stranami. **Zesilujeme** počet hlasů pro LS a pro strany československé, zastávající v daných volbách konsensus vůči ČSR. Za zmínku snad ještě stojí, že publikace [Volby 1990] nezná Hlinkovu slovenskou ľudovou stranu, ale jen autonomistický blok (volby 1935), a to ve všech volbách v ČSR.

Výsledkem voleb byl vstup ľudové strany do vládní koalice. Při této příležitosti došlo k postupu typickému pro nejednotnost slovenské reprezentace, že totiž slovenští agrárníci kladli překážky vstupu zástupců ľudové strany do vlády.²⁸ Jednou z podmínek její účasti na vládě bylo zrušení ministerstva s plnou mocí pro Slovensko. Stalo se tak vládním nařízením z 28. června 1928, kdy byla pravomoc ministerstva přenesena na krajinský úřad v Bratislavě. Ľudové straně se také vyšlo ze strany vládní koalice vstříc reformou veřejné správy, jejíž součástí bylo vytvoření čtyř zemských obvodů, mezi nimi Slovenska. 28. října 1928 prohlásila ľudová strana republiky loajalitu.

IV. Parlamentní volby 1929

V těchto parlamentních volbách klesl počet hlasů pro ľudovou stranu na **403 683**. Jako důvod bývá uváděno Tukovo vystoupení, jež se týkalo údajné desetileté lhůty stanovené pro platnost Martinské deklarace.

Německé volební společenství dostalo 14 704 hlasů, maďarské a spišskoněmecké strany 226 917.

Agrárníci obdrželi na Slovensku **278 979** hlasů, Čs. sociální demokracie **135 506**, Čs. strana národně socialistická **43 968**, Čs. strana lidová **36 548**, národní demokracie **53 745**, živnostensko-obchodnická **30 134**. Sdružení polských a židovských stran obdrželo 33 679 hlasů.

Pro KSČ hlasovalo 152 242 voličů.

V. Parlamentní volby 1935

Pro strany, které byly proti politické autonomii, hlasovalo: pro Československou agrární stranu **286 739** voličů, pro Československou sociálně demokratickou stranu **184 389**, pro Československou národně sociální stranu **51 924**, Československou živnostenskou stranu **41 996**, Čs. národní sjednocení **24 490**, Čs. lidovou stranu **37 515**, pro KSČ **210 490**, německou sociální demokracii **5 409**, pro Národní obec fašistickou **32 609** voličů.

Pro autonomistické strany hlasovalo: pro Autonomistický blok Hlinkovy ľudové, Slovenské národní strany a rusínských stran **489 641**, pro Krajinské křesťanskosociální strany a maďarské národní strany 230 719, pro Henleinovu stranu 27 651.

Z této konstelace můžeme vyvodit, že většina voličů na Slovensku se ani v těchto volbách nevyslovila pro autonomii. Autonomistický blok byl navíc nesoudržný a rozpadl se. Ľudová strana podpořila v témže roce volbu E. Beneše prezidentem.

VI. Obecní volby v květnu 1938

Pro posuzování souvislosti vzniku slovenského státu a formování vůle obecné vzhledem ke společnému československému státu je velice poučný výsledek

²⁸⁾ Naproti tomu motivem Hlinkova rozhodnutí pro účast na zvolení E. Beneše prezidentem v roce 1935 byla obava z posílení agrárníků, v jejichž čele stál Hodža.

obecních voleb v květnu 1938.²⁹ Nejúspěšnější byly slovenské politické proudy, které kandidovaly pod názvem Slovenská jednota za Česko-slovenskou republiku a demokraciu (strana agrární, sociálně demokratická, národně socialistická, živnostenská, slovenští členové lidové strany, Slovenská národní strana a Národní sjednocení). Z celkového počtu hlasů získaly 43,93 % hlasů, zatímco HSLS získala 26,93 % hlasů (1935 30,12 % hlasů). I v roce 1938 byla HSLS největší politickou stranou. Nepředstavovala ovšem většinu voličstva Slovenska a neměla jeho podporu.

Závěr

První republika, co do tvorby konsensu obyvatelstva, zejména slovenského, vypadá v těchto výsledcích jinak, než se dosud soudilo. Metodologicky se to stalo tím, že v rozbořech nebyly oddělovány výsledky voleb na Slovensku od voleb československých. Samostatně byla uváděna pouze HSLS. Hlasy slovenských voličů volících pročeskoslovensky zanikaly v československých stranách a jako nejsilnější se tudíž vždy jevila strana ľudová.³⁰ To velice zkreslovalo názor na tvorbu konsensu a možnost vytvoření československého politického národa. Tím zřejmějším se ovšem stává předpoklad o tom, že rozhodující pro rozbití Československa byl náraz zvenci a cizí asistence při oddělení českých zemí a Slovenska.

V demokratické společnosti má politická reprezentace oprávnění prosazovat svůj program, až když se pro něj zřetelně ve volbách vysloví většina voličů, případně se jí podaří vytvořit koalici se stranami s podobným programem, jež ji podpoří v parlamentě. Přesto jsme svědky dění, dějiny se tak asi dějí převážně, kdy se prosazuje program politické reprezentace, jež jej prohlásí za zájem národa, aniž jej voliči jako takový přijmou. Politická reprezentace často dělá kroky, jež neodpovídají vůli voličstva. Patrně si ani ona není vždy vědoma důsledků svých činů. Někdy jsou kroky politické reprezentace schváleny národem až dodatečně. Historický vývoj ukazuje na to, že potřeba sebeurčení národa je spojena spíše se vznikem inteligence, jež pro sebe požaduje přiměřené postavení ve společnosti, srovnatelné s postavením této skupiny u jiných národů. K formulování takového programu často dochází v nepříznivé situaci národa, ať již ekonomické, zahraničně politické či jiné. Nicméně volební výsledky na Slovensku v období meziválečném do značné míry opravňují názor, že Mnichov a následující likvidace státu přerušily vývoj, který měl všechny předpoklady pro vytvoření harmonické demokratické společnosti, v níž by došly realizace i národní tužby Slováků.

EVA BROKLOVÁ připravovala po svých historických studiích edice diplomatických dokumentů. Po nuceném odchodu z FMZV našla po značných obtížích místo ve Výzkumném ústavu železničním. Roku 1990 nastoupila v Ústavu pro soudobé dějiny ČSAV. Obhájila kandidátskou práci z konce 60. let, která byla po částečném přepracování vydána v nakladatelství SLON v roce 1992 (Československá demokracie. Politický systém ČSR 1918-1938). Věnovala se problematice politického systému po druhé světové válce. Nyní je vědeckou pracovnící Centra německých a rakouských dějin na Fakultě sociálních věd UK v Praze.

²⁹) Nejnovější výsledky výzkumu uvádí [Bartlová 1991: 106].

³⁰) Na tuto okolnost poukazoval I. Dérier [1938].

Literatura

- Bartlová, A. 1991. *Andrej Hlinka*. Bratislava: Obzory.
- Broklová, E. 1992. *Československá ústava*. Praha: ÚSD.
- Budování státu*. 1990. Přehledy československé politiky I, č. 3. Brno: Mezinárodní politologický ústav právnické fakulty Masarykovy univerzity.
- Československá vlastivěda*. 1931. V. Stát. Praha.
- Dějiny Československa IV*. 1967. Praha: SPN.
- Dérier, I. 1938. *O tak zvané Pittsburskej dohode*. Praha: Čs. sdružení pro Společnost národů v komisi fy Fr. Borový.
- Đurica, M. S. 1990. *Slovenský národ a jeho štátnost'*. Bratislava.
- Edvard Beneš. *Filosof a státník*. 1937. Praha: L. Mazáč.
- Falťan, S. 1968. *Slovensko a ČSR*. Praha: Mezioborový výzkumný tým Rozvoj politického systému.
- Hoetzel, J. 1920. "Ústavní listina Československé republiky." In *Sborník věd právních a státních XX*.
- Chaloupecký, V. 1936. "Martinská deklarace a její politické osudy." *Český časopis historický* 34: 334-335.
- Idea československého státu I*. 1936. Tisíciletí národa v listinách XX. Praha.
- Kálal, K. 1930. *Slovenská vlastivěda* (II. vyd.). Praha: L. Mazáč.
- Kamenec, I. 1991. "Politický systém a režim slovenského státu v letech 1939-1945." In *Slovensko v letech druhé světové vojny*. Bratislava.
- Klapka, O. 1928. "Správní reforma." In *Sborník obecní samosprávy*. Praha.
- Krofta, K. 1936. *Byli jsme za Rakouska...* Praha: Orbis.
- Mackenzie, C. 1947. *Dr. Beneš*. Praha: Družstevní práce.
- Masaryk, T. G. 1925. *Světová revoluce*. Praha: Čin.
- Národní shromáždění Republiky československé v 1. desetiletí*. 1928. Praha.
- "Prezident Masaryk a Pittsburghská Dohoda." 1923 (14. 3.). *Slovenská pravda*.
- Táborský, E. 1945: *O novou demokracii*. Praha.
- Ústava republiky Československé* 1920. Československé zákony sv. 1, Praha: Všehrd.
- Volby do Národního shromáždění* 1990. Praha: Federální statistický úřad.

Summary

The article is an attempt to analyze the problem of the relations between Czechs and Slovaks in the period between the two world wars. It attempts to establish objective criteria for judging the question of how pressing was the search for a solution to the issue of Slovakia's status in the Czechoslovak state. Part of the issue is the decentralization of administration and autonomy, which are underscored by the issues of the Pittsburgh Agreement, Prague centralism and "Czechoslovakism". The final criterion is the manifestation of the will of the Slovak people in the elections with the awareness that the Slovak intelligentsia, which was coming of age at the beginning of the 1930s, might perceive the problem differently. It was not the right time for fundamental change. The article judges the question of decentralization and autonomy, the degree of its realization in light of the situation of the state and the number and claims of the Slovak politicians. The subsequent, open doubting of constitutional principles, which had been passed in part by the Slovak politicians, would reduce the degree to which the state was taken seriously abroad. Autonomy was not a realistic demand even in

regard to the situation of the Slovak nation after the violent Magyarization of the previous period. The degree of centralization is determined by the degree of autonomy, which was solved satisfactorily and amicably in regard to the needs of the new state and the complex ethnological structure of the democratic state. After an attempt at introducing the župan system, which was more democratic from the point of view of decentralization, a system of public administration was chosen with the lands (Bohemia, Moravia and Silesia, and Slovakia) assuring the necessary degree of organizational centralism with administrative units. The study ascertains the sources of centralization resulting from the political system, which are connected to the structure of the state.

The "Pittsburgh Agreement" is not a real agreement in the true sense of the word. Rather, it is a record of the negotiations between representatives of Czech and Slovak organizations in the United States, which T. G. Masaryk also attended although not as a negotiating party. Not even the organizations in the USA bound the liberated Czechs and Slovaks and their representatives. The document, among other serious declarations, was chosen because it could be used against Czechoslovakism. "Czechoslovakism" is a concept introduced as an ideology and policy which follow from the theory of the unity of the Czechoslovak nation. Members of the Hlinka Slovak Populist Party claimed that the theory denied the particularity of the Slovak nation. It does not stand up to the formulation about Czech and Slovak branches of the Czechoslovak nation or the establishment of the absolute equality of the use of the Czech and Slovak languages in the Czechoslovak constitution. Czechoslovakism was not the founding idea of the Czechoslovak state, which was rather the coexistence of nations and national minorities in a democratic, civil society.

The most fundamental part of the article is research into the election results from the point of view of creating consensus in Slovak society regarding the Czechoslovak state. The results fully support the justification for the birth of the Czechoslovak Republic and the solution of the situation of the Slovak nation, whose majority identified with this state. The Munich Agreement and Nazi Germany's subsequent support for the birth of an independent Slovak State were decisive for the disruption of this process.